

IFLA TYRIMAS „FUNKCINIAI REIKALAVIMAI BIBLIOGRAFINIAM ĮRAŠUI“ IR JO REIKŠMĖ VALSTYBINĖS BIBLIOGRAFIJOS TARNYBOMS IR KATALOGUOTOJAMS

OSVALDAS JANONIS

Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės katedra,
Universiteto g. 3, LT-2734 Vilnius, Lietuva

IFLA Generalinė taryba 1954 metais sudarė darbo grupę, kurios pagrindinis uždavinys buvo tarptautiniu mastu koordinuoti katalogavimo principus. Tai buvo pirmas rimtas tarptautinio bendradarbiavimo katalogavimo srityje žingsnis. IFLA Katalogavimo komisija 1961 metais Paryžiuje surengė tarptautinę konferenciją katalogavimo principų klausimais. Konferencijos rezultatas buvo priimti katalogavimo principai, gavę Paryžiaus principų vardą. Jiems pritarė penkiasdešimt trijų valstybių atstovai. Konferencijos sprendimai tapo tolesnės katalogavimo teorijos ir praktikos plėtotės pamatu.

1969 metais Tarptautiniame katalogavimo ekspertų pasitarime Kopenhagoje prieta prie bendros nuomonės, kad galima suvienodinti bibliografinį aprašą katalogams ir bibliografijos leidiniams. Buvo nuspręsta standartizuoti aprašo formą ir turinį. Tam sudaryta speciali darbo grupė.

1971 metais buvo sudarytas IFLA katalogavimo sekretoriatas, kuriam ėmė vadovauti Doroti Anderson. Jo uždaviniai: tarptautiniu mastu koordinuoti ir standartizuoti katalogavimo taisykles ir praktiką; kaupti ir skleisti informaciją katalogavimo klausimais; palaikyti katalogavimo ir bibliografijos tarnybų ryšius; rengti tarptautinius standartizavimo projektus ir kt. Tais pačiais metais buvo paskelbtas E. Veronos darbas „Statement of Principles on Cataloguing Principles, Paris, October 1961“ [6].

Paryžiaus principai ir minimi dokumentai tapo pagrindu įvairių šalių kataloguotojams peržiūrėti savo valstybines katalogavimo taisykles.

Bibliotekinė visuomenė XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje ypač sunerimo dėl kylančių katalogavimo kainų. Vienu iš problemos sprendimo būdų pripažintas katalogavimo supaprastinimas. Atkreiptas dėmesys į tai, kad katalogavimo procesai dubliuojami ir šalių, ir tarptautiniu mastu, o rezultatais keistis trukdo standartų stygius. Minimos problemos tapo dar aktualesnės randantis naujoms dokumentų rūšims ir suvokiant būtinybę kuo greičiau tuos dokumentus įtraukti į valstybinę bibliografinę apskaitą. It lavina užgriuvo elektroniniai dokumentai, kuriems reikėjo operatyviai sukurti bibliografinio aprašo taisykles. Skaitmeniniai dokumentai padarė

didelį poveikį bibliografinio įrašo objektui – daugeliu atvejų trapūs tapo jų fizinės formos ir intelektualinio turinio ryšiai.

Kompiuterizuodamas katalogavimo procesą, bibliotekos susidūrė su dideliais sunkumais, kylančiais dėl tradicinio katalogavimo taisyklių naudojimo kompiuteriniam katalogavimui. 1990 m. rugpjūtį Stokholme buvo surengtas seminaras bibliografinių įrašų klausimais. Jo dalyviai pripažino ekonominių problemų, susijusių su ribotomis bibliotekų finansinėmis galimybėmis ir jų siekiu atpiginti katalogavimą, sprendimo svarbą. Buvo suvokta, kad daugumos bibliografijos tarnybų palaikomas „minimalus katalogavimo lygmuo“ turi būti labai motyvuotas. Svarbu, kad bibliografinių įrašų vartotojai, tenkindami įvairius savo poreikius, nenukentėtų. Kilus nesutarimų dėl bibliografinio įrašo funkcijų, seminaro rekomendacijose buvo pabrėžta, kad būtina atlikti funkcinių reikalavimų bibliografiniams įrašams tyrimą. Iš anksto suformuluota ir pagrindinė sąlyga – atsižvelgti į informacijos vartotojų poreikių ir informacijos laikmenų įvairovę. Ypatingas dėmesys atkreiptas į tai, kad valstybinės bibliografijos tarnybos turi tenkinti įvairių informacijos vartotojų poreikius ir vykdyti dokumentų įvairiose laikmenose valstybinę bibliografinę apskaitą. Taigi seminare buvo nustatyti ir esminiai metodologiniai būsimos tyrimo reikalavimai – jis turi atsižvelgti į tris pagrindinius dalykus: informacijos laikmenų, bibliografinių įrašų naudojimo ir informacijos vartotojų poreikių įvairovę.

Nacionalinių bibliotekų direktorių konferencija ir IFLA Bibliografinės apskaitos skyrius taip pat susidomėjo funkciniais reikalavimais bibliografiniam įrašui. Konferencijos dalyvių nuomone, toks tyrimas turi atsižvelgti ne tik į vartotojų poreikių ir interesų bei medžiagos formų įvairovę, bet ir į greitai kintančią elektroninės prieigos prigimtį. Jie taip pat palaikė idėją, kad valstybinės bibliografijos tarnybos privalo registruoti dokumentus įvairiose laikmenose.

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo sudaryti bibliografinių įrašų visų panaudojimo galimybių sąrašą. Tik tokiu būdu galima nustatyti bibliografinio įrašo funkcijas.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – išnagrinėti funkcinių reikalavimų bibliografiniam įrašui tyrimo eigą ir rezultatus bei nustatyti jo reikšmę valstybinės bibliografijos tarnyboms ir kataloguotojams. Straipsnyje remiamasi tyrimo medžiaga [4] ir jo pagrindu O. Madison parengto straipsnio vertimu į lietuvių kalbą [5], J. Byrumo ir O. Madison pranešimu seminare, vykusiame Florencijoje 2000 metais [2]. Vienas iš jo šaltinių buvo ir tyrimo rezultatų komentarai užsienio spaudoje.

Aptariamo tyrimo organizatorius ir rėmėjas buvo IFLA UBCIM programa ir IFLA Bibliografinės apskaitos skyrius. Darbo grupė buvo galutinai patvirtinta 1992 metais Kopenhagoje vykusioje IFLA sesijoje. Į ją įėjo Katalogavimo, Klasifikavimo ir Indeksavimo sekcijų nariai. Grupei vadovavo O. Madison. Į jos sudėtį taip pat įėjo žinomas katalogavimo specialistas J. Byrumas, keturi konsultantai ir trylika oponentų. 1995 metų pabaigoje tyrimas buvo iš esmės baigtas. 1996 m. gegužę tyrimo grupė į įvairias šalis išsiuntinėjo ataskaitos projektą [3]. Jis buvo

prieinamas ir per internetą. Iki lapkričio pabaigos buvo gauta keturiasdešimt atsiliepimų iš šešiolikos valstybių. 1997 m. vasario 12–13 d. Vašingtone jie buvo apsvarstyti ir į dalį pastabų atsižvelgta. Galutinė ataskaita įteikta IFLA Katalogavimo sekcijos Nuolatiniam komitetui. IFLA 63-iojoje sesijoje O. Madison pateikė ataskaitą. Nuolatinis komitetas jai pritarė 1997 m. rugsėjo 5 d. posėdyje. 1998 metais K. G. Sauro leidykla šią ataskaitą išleido serija „UBCIM Publications“ [4].

1998 metais tyrimą teigiamai įvertino Kopenhagoje vykusio tarptautinė konferencija valstybinės bibliografijos tarnybų klausimais. Tyrimo duomenys kataloguotojų ir bibliografų visuomenei pristatyti 2000 m. sausio 27–28 d. Florencijoje vykusiame seminare, skirtame funkciniam reikalavimams bibliografiniam įrašui.

Ko siekė tyrimo autoriai? Jų pagrindinis tikslas buvo apibūdinti ir nustatyti bibliografinio įrašo vartotojų domėjimosi objektus (*entity*), kiekvieno tokio objekto atributus ir objektų santykių rūšis. Tai leido identifikuoti specifinius atributus ir santykius, kurie reikalingi vartotojams įvairiems poreikiams tenkinti. Vienas iš specialiųjų tyrimo uždavinių buvo ir bazinio funkcionalumo lygmenį nustatymas valstybinės bibliografijos tarnybos rengiamiems bibliografiniams įrašams. Iš anksto buvo tikimasi, kad sėkmingai išsprendus šį uždavinį susidarys reali prielaida parengti tarptautinį bibliografinių įrašų standartą, kuris leistų išspręsti dalį problemų, susijusių su bibliografinių įrašų mainais, jų kainomis, įvairių procesų dubliavimu ir pan.

Tyrimo autoriai vadovavosi priimtąja bibliografinio įrašo samprata, t. y. ji apėmė visus bibliografinio įrašo elementus (bibliografinį aprašą ir jo elementus, dalykines rubrikas, klasifikacijos indeksus, anotacijas ir t. t.). Tiesa, jiems nepavyko tai įgyvendinti iki galo, o nuo kai kurių aspektų jie atsiribojo sąmoningai (pavyzdžiui, nuo bibliografinio įrašo santykio su autoritetinių įrašų apskaita).

Pateiktas modelis parengtas remiantis reliatyvių duomenų bazių metodologija, atsižvelgiant į bibliografinių įrašų vartotojų interesus ir poreikius. Pagrindiniai jo elementai – objektai, požymiai ir santykiai – buvo gauti iš duomenų, kurie atspindi bibliografiniuose įrašuose, loginės analizės. Tyrimo autoriai tam naudojo tarptautiniu standartiniu bibliografiniu aprašu (ISBD), „Gairėmis autoritetiniams ir nuorodiniams įrašams sudaryti“ (GARE), „Gairėmis dalykiniams autoritetiniams ir nuorodiniams įrašams sudaryti“ (GSARE), UNIMARC vadovu.

Tyrimo autorių dėmesys buvo sutelktas į įvairių bibliografinių įrašų vartotojų (bibliotekos skaitytojų, bibliotekos personalo, mokslininkų, leidėjų, platintojų, mažmeninės prekybos darbuotojų ir t. t.) funkcijas. Kiekviena paminėta ir nepaminėtos vartotojų grupės tikisi bibliografiniame įrašė rasti jiems būtiną informaciją. Jų tikslai labai įvairūs – panaudoti bibliografinio įrašo informaciją, kad sužinotų, kokie juos dominantys dokumentai egzistuoja, dokumentams įsigyti ar komplektuoti, jiems kataloguoti, patikrinti, ar dokumentais dar prekiaujama, tarpbibliotekinio abonemento tikslais, nuorodoms rengti ir t. t. Bibliografinio įrašo vartotojai yra ir prekybininkai, ir informacijos brokeriai, ir nuosavybės intelektinių teisių administratoriai, ir kt.

Tyrime stengtasi aprėpti labai platų šaltinių diapazoną: tekstinius, kartografinius, garso, vaizdo, grafinius, trimačius, popierinius šaltinius, filmus, magnetines juostas, akustinius, skaitmeninius, optinius šaltinius, knygas, kasetes, diskus ir t. t.

Tyrimo autoriai priėjo prie išvados, kad į bibliografinį įrašą jų vartotojai kreipiasi tokiais pagrindiniais tikslais: a) norėdami rasti relevančią informaciją apie dokumentus; b) identifikuoti objektus; c) išsirinkti objektus, kurie atitinka vartotojo poreikius; d) gauti objekto aprašymą.

Tyrime bibliografinio įrašo vartotojus dominantys objektai suskirstyti į tris grupes. Pirmojoje grupėje išskirti keturi objektai: kūrinys (K), intelektinė ar meninė kūrinio realizacija (I(M)R), fizinis kūrinio įkūnijimas (FĮ) ir fizinis vienetas (FV). Antrojoje grupėje atsidūrė objektai, susiję su atsakomybe už intelektualinį ar meninį turinį, gamybą. Trečiąją grupę sudaro objektai, apibrėžiantys sąvokas, objektus, įvykius ir vietas. Visi minimi dešimt domėjimosi objektų sudaro kūrinio dalyką. Kūriniu laikomas individualus intelektinės ar meninės kūrybos vaisius. Tai abstrakti sąvoka. Naujais kūriniais autoriai laiko ir kūrinių perpasakojimus, parodijas, muzikines variacijas tema, referatus, santraukas ir pan.

Tiems, kas skaito šį straipsnį ir yra susipažinę su minėto O. Madison straipsnio vertimu į lietuvių kalbą, gali iškilti klausimas, kodėl šių eilučių autorius nesinaudoja kai kurių anglišku terminų vertimais į lietuvių kalbą, kurie buvo pateikti „Bibliografijos“ mokslo darbuose. Terminijos problemoms tenka skirti specialų dėmesį. Kaip taikliai pažymėjo T. Bachturina, skirtingai nuo kitų bibliotekininkystės ir bibliografijos mokslų bei informatikos, katalogavimo terminija pasižymi leksikos turtingumu [9]. Savo straipsnyje ji palygino terminų apibrėžimų skaičių anglų–amerikiečių katalogavimo taisyklėse (AACR), mašiniame formate UNIMARC ir Rusijos mašiniame formate (RUSMARC). 1967 metų AACR buvo pateikti 64 terminų apibrėžimai. 1978 metų leidime jų padaugėjo iki 176. 1988 metų leidime jau randame 190 terminų apibrėžimus. Dideliais tempais daugėja ir lietuviškų katalogavimo terminų. Tai susiję su katalogavimo proceso kompiuterizavimu, tarptautinio standartinio bibliografinio aprašo, UNIMARC diegimu Lietuvoje. Nemaža naujų terminų gimė pasirodžius naujoms dokumentų rūšims. Kompiuterinis katalogavimas pakoregavo ir dalį tradicinio katalogavimo terminų. Mūsų kataloguotojai vos spėja versti naujus katalogavimo terminus į lietuvių kalbą. Pagrindinė šio darbo našta tenka Bibliografijos ir knygotyros centrui, kuris verčia į lietuvių kalbą reglamentuojančius dokumentus, užsienio autorių darbus „Bibliografijos“ mokslo darbams. Ši veikla apskritai vertintina teigiamai – dauguma terminų išverčiami tiksliai, jie greitai paplinta ir prigyja. Tačiau pasitaiko atvejų, kai vertėjai nueina lengviausiu keliu – užuot ieškoję lietuviško atitiktens, palieka angliškos formos terminus. Ši pastaba kaip tik liečia bazinius aptariamojo tyrimo terminus. Aišku, jų vertimo į kitas kalbas sunkumai jau užprogramuoti pačioje anglų kalboje. Daugiausia ginčų kelia termino „entity“ vertimas į kitas kalbas. Daug dėmesio savo straipsnyje šiai problemai skyrė

T. Bachturina. Palyginusi įvairius vertimo variantus, ji priėjo prie išvados, kad tiksliausia ji versti kaip „objektas“. Iš tiesų „entity“ yra objektai, kurie domina informacijos vartotojus (tai pasakytą ir paties tyrimo 1.2 poskyryje). Taigi šiame straipsnyje bus vartojamas terminas „domėjimosi objektas“.

Lengviausiu keliu nueita ir verčiant kitus du svarbius tyrimo metodologijai ir rezultatams suvokti terminus – „expression“ ir „manifestation“ (verčiant atitinkamai „ekspresija“ ir „manifestacija“). „Anglų–lietuvių kalbų žodyne“ žodis „expression“ išverstas kaip 1) išreiškimas, 2) išraiška ir 3) raiškumas, išraiškingumas, ekspresija [1, 290]. Aiškiai matyti, kad čia atkrenta trečioji reikšmė. Tačiau pirmoji reikšmė per plati, nes tyrime šiuo terminu įvardijamas tik intelektinis ar meninis kūrinio realizavimas.

Žodis „manifestation“ minėtame žodyne verčiamas kaip: 1) pasireiškimas; 2) manifestacija; 3) paskelbimas [1, 493]. Tyrime jis reiškia fizinį kūrinio įkūnijimą. Vadinas, tinkamesnis lietuviškas atitikmuo yra „paskelbimas“, tačiau šiuo konkrečiu atveju irgi netikslus. Nesiveldami į didesnius ginčus toliau vietoj „expression“ rašysime „intelektinė ar meninė kūrinio realizacija“, o vietoj „manifestation“ – „kūrinio fizinė forma“. Šių eilučių autorius įsitikinęs, kad dabartinė katalogavimo terminija ir taip yra per daug sudėtinga, todėl perkrauti jos anglicizmais neverta. (Pabandykite įsivaizduoti „Informacijos tvarkybos ir ieškos“ disciplinos apimtį Vilniaus universitete ir būtinybę per vieną semestrą perprasti gausybę naujų, visiškai nesuprantamų terminų!) Tokiais atvejais jau geriau rinktis ilgą lietuvišką žodžių derinį nei nieko nesakantį angliško termino paraidinį atitikmenį. Šie išvedžiojimai, aišku, jokių būdu nereiškia, kad nereikia stengtis trumpinti terminų.

Intelektinė ar meninė kūrinio realizacija reiškia, kokia intelektine ar menine forma išreikštas abstraktus kūrinio turinys – tekstine, skaitmenine, natomis, garsu, vaizdu ir pan. formomis ar jų deriniu. Kaip matome, tarp išvardytų formų nėra kūrinio fizinės formos. Ją apibūdina angliškas terminas „manifestation“. Čia turima omenyje knygos, rankraščio, serialinių leidinių, žemėlapių, atvirukų, garso įrašų, kino filmų, vaizdo įrašų ir t. t. formos bei laikmenos – popierius, garso juosta, vaizdažuostė, drobė ir pan.

Fizinis vienetas (*item*) tyrime traktuojamas kaip atskiras kūrinio fizinės formos egzempliorius.

Pirmosios grupės domėjimosi objektai daugiausia svarstyti darbo grupėje, komentuoti spaudoje, svarstyti ir analizuoti publikacijose.

„Kūrinys“ – tai intelektinis ar meninis kūrinys. Jis yra abstraktus domėjimosi objektas, atsiribojantis nuo tam tikro leidinio ar teksto. Pavyzdys:

K1 Stasio Ylos „Lietuvių šeimos tradicijos“

I (M) R 1 pirmojo leidimo tekstas.

I (M) R 2 antrojo leidimo tekstas.

Kai kūrinys pakeistas taip, kad jam būdingas savarankiškas intelektualinio ar meninio kūrinio bruožas, jis traktuojamas kaip naujas kūrinys. Pavyzdžiui:

K 1 Pasaka „Eglė žalčių karalienė“

K 2 S. Nėries poema „Eglė žalčių karalienė“

K 3 E. Balsio baletas „Eglė žalčių karalienė“

K 4 V. Mykolaičio-Putino poemėlė „Žilvinas ir Eglė“

Kūrinio intelektualinis ar meninis realizavimas apima tam tikrus žodžius, sakinius, paragrafus ir t. t., kurie rodo to paties kūrinio intelektualinio ar meninio realizavimo skirtumus. Jį gina autoriaus teisė. Pavyzdžiui, Skomanto apysakos „Atpildo strėlė“ vertimas į latvių kalbą „Atmaksas bulta“ (1999) yra vieno kūrinio dvi meninės realizacijos.

Tyrimo autorių aiškinimu, kūrinio intelektualinio ar meninio realizavimo apibrėžimas leidžia: a) atspindėti kūrinio intelektualinio ar meninio turinio skirtumus tarp vieno realizavimo ir kitų; b) aprašyti kūrinio specifinio realizavimo intelektualinius ar meninius požymius ir panaudoti skirtumus aprašant turinio skirtumus; c) nustatyti santykius tarp susijusių realizavimų; d) nustatyti ryšius tarp to paties realizavimo, išleisto dviem skirtingais fiziniiais kūrinio įkūnijimais.

Fizinį kūrinio įkūnijimą O. Madison ir J. Byrumas apibūdina kaip išleistą, publikuotą kūrinio intelektualinį ar meninį realizavimą.

Fiziniam vienetai paprastai yra būdingos tos pačios fizinės ir intelektualinės charakteristikos kaip ir fiziniam kūrinio įkūnijimui. Tačiau atskirame vienete gali būti savininko ženklas, autografas. Jis gali priklausyti konkrečiai bibliotekai ir t. t.

Po to tyrimo grupė nustatė santykius tarp mainėtų keturių domėjimosi objektų tokia tvarka: a) kūrinys suvoktas kaip intelektualinė ar meninė realizacija; b) intelektualinė ar meninė realizacija fiziniame kūrinio įkūnijime; c) fizinis kūrinio įkūnijimas iliustruojamas fiziniu vienetu. Gautas rezultatas:

- Rasti visus kūrinio fizinių įkūnijimų pasireiškimus:
 - įvairias tam tikro kūrinio intelektualines ar menines realizacijas;
 - kūrinius, už kuriuos atsakingas asmuo ar kolektyvas;
 - kūrinius tam tikra tema;
 - serijos kūrinius.
- Rasti specifinius kūrinio fizinius įkūnijimus:
 - kai individualus ar kolektyvinis autorius, atsakingi už kūrinį, žinomi;
 - kai kūrinio fizinio įkūnijimo antraštė žinoma;
 - kai kūrinio fizinio įkūnijimo identifikatorius žinomas.
- Identifikuoti kūrinį.
- Identifikuoti kūrinio intelektualinę ar meninę realizaciją.
- Išsirinkti kūrinį.

- Išsirinkti intelektualinę ar meninę realizaciją.
- Išsirinkti kūrinio fizinį įkūnijimą.
- Gauti kūrinio fizinį įkūnijimą.

Tyrimo autoriai, identifikavę požymius, susijusius su kiekvienu domėjimosi objektu, ir išsiaiškinę santykius tarp objektų remdamiesi vartotojo funkcijomis (rasti, identifikuoti, išsirinkti ir gauti), nustatė kiekvieno požymio ir santykių vertę. Kiekvienas požymis ir santykis, įvertintas kaip labai ar vidutiniškai svarbus, tapo būtinu valstybinės bibliografijos bibliografinio įrašo elementu.

Santykiai naudojami siekiant garantuoti domėjimosi objektų tarpusavio ryšius ir taip padėti vartotojams „judėti“ bibliografinėje visatoje. Jie vartotojui suteikia galimybę formuoti paieškos užklausa, naudojant vieną ar daugiau domėjimosi objektų požymių.

J. Byrumas ir O. Madison seminare Florencijoje pateikė tokį pirmosios grupės objektų santykių pavyzdį:

K. G. Puccinio opera „Tosca“.

I (M) R 1 Operos įrašas La Skaloje (Milanas, Italija) 1953 metais.

F1 1 Garso juosta, išleista 1984.

FV 1 Garso kasetė, saugoma Muzikos bibliotekoje.

FV 2 Garso kasetė, saugoma Muzikos bibliotekoje.

F1 2 Kompaktinė plokštelė, išleista 1984 metais.

FV 1 Kompaktinė plokštelė, saugoma Muzikos bibliotekoje.

I (M) R 2 opera, įrašyta į juostą 1985 metais kovo 20–27 d. Metropolitan operoje, Niujorkas.

F1 1 Bel Canto Home Video 1985 metais išleista garso kasetė.

Tyrimo pateikta išsami potencialių santykių analizė. Grupė rekomendavo septynis santykių pavyzdžius įtraukti į bazinį (pagrindinį) valstybinės bibliografijos bibliografinių įrašų lygmenį:

- Santykius „visuma/dalis“ (pavyzdžiui, knyga, paskelbta serijoje);
- Vertimus (paprastai santykis „intelektinė ar meninė realizacija–intelektinė ar meninė realizacija“);
- Perdurbimus (paprastai santykis „intelektinė ar meninė realizacija–intelektinė ar meninė realizacija“);
- Naujas redakcijas (paprastai santykis „intelektinė ar meninė realizacija–intelektinė ar meninė realizacija“);
- Priedus (pavyzdžiui, vadovėlio);
- Papildymus (libretus ir pan.) ir kt.

Antrojoje grupėje atsidūrė domėjimosi objektai, susiję su atsakomybe už intelektualinį ar meninį turinį ir gamybą (asmuo ir organizacija). Santykiai tarp pirmos ir antros domėjimosi objektų grupių:

- Santykiai „sukurtas“ susieja visus individualaus ar kolektyvinio autoriaus kūrinis (abstraktus domėjimosi objektas) su tam tikru autoriumi ar kolektyvu;
- Santykiai „realizuotas“ susieja kiekvieną asmenį ar kolektyvą, atsakingą už intelektualinį ar meninį realizavimą, su tam tikru asmeniu ar kolektyvu;
- Santykiai „pagamintas“ atpažįsta asmenis ir kolektyvus, atsakingus už kūrinio fizinio įkūnijimo publikavimą, pagaminimą, platinimą, ir susieja visus fizinius kūrinio įkūnijimus;
- Santykiai „priklausantis“ susieja kūrinį su asmeniu ar kolektyvu, kuriam jis priklauso ar kurį jis saugo. Šie santykiai leidžia nustatyti kūrinio fizinio vieneto nuosavybę ir sudaro galimybę jį inventorinti.

Trečiąją domėjimosi objektų dalį sudaro: sąvoka (*concept*), objektas (*object*), įvykis (*event*) ir vieta (*place*). „Sąvokoms“ priklauso žinių sritis, disciplina, teorijos, mokslinės mokyklos, technologijos ir t. t. „Object“ sąvoka tyrime reiškia gyvosios ir negyvosios gamtos, fiksuotus, judančius, varomuosius ir pan. objektus, kurie įeina į kūrinio dalyką. „Įvykiu“ sąvoka apima istorinius įvykius, atskiras epochas, laikotarpius ir pan. dalykus, kurie taip pat įeina į kūrinio dalyką. „Vieta“ – tai, kas žemiška ir nežemiška, istorinė ir dabartinė vieta, geografinės charakteristikos, geopolitinės jurisdikcijos ir pan.

Šie tyrimo rezultatai sulaukė ir kritinių pastabų. T. Bachturinos manymu, modelis per daug sudėtingas, o keturi baziniai objektai – sąvoka, objektas, įvykis ir vieta – savo turiniu susikerta ir yra atsitiktinio pobūdžio. Tokių sąvokų sąrašą, jos teigimu, galima pratęsti [9]. Modelis neapima visų bibliografinio įrašo charakteristikų ir ryšių, neatspindi viso jo sudėtingumo. Tačiau oponentė pripažįsta, kad tyrimas – geras impulsas kataloginės terminijos, mokslinės minties plėtotei.

Antroje ataskaitos dalyje išvardyti duomenys, būtini baziniam valstybinės bibliografijos įrašui. Tai praktinis teorinio tyrimo rezultatas. Šioje dalyje pateiktas sąrašas elementų, kurie turi būti valstybinės bibliografijos tarnybų rengiamuose bibliografiniuose įrašuose. Tuo tyrimo autoriai atsižvelgė į valstybinės bibliografijos tarnybų norą mažinti dokumentų bibliografinės apskaitos išlaidas. Joms rekomenduotas ne išsamusis bibliografinis įrašas. Bazinis lygmuo, anot autorių, turi garantuoti, kad tarnybų parengti bibliografiniai įrašai atitiktų būtinus jų vartotojų poreikius. Jame atsisakyta antraeilių duomenų. Knygų įrašui rekomenduojamų aprašo elementų ir „organizuojančių“ elementų (juos sudaro vardo, antraštės, serijos pradmenys ir dalykinės rubrikos bei klasifikacijos indeksai) sąrašas pateiktas Olivijos M. A. Madison straipsnio į lietuvių kalbą vertime [5]. Iš jo matyti, kad neprivalomi yra paantraštiniai duomenys, kiti atsakomybės duomenys, gretutiniai leidimo duomenys, leidimo atsakomybės duomenys, papildomų leidimo duomenų atsakomybės duomenys, platintojo funkcija, paantraštiniai serijos ar serijėlės duomenys ir kt.

Pastabų jau gavo ir šis modelis. M. Smirnova ir A. Šeršova [10] kritikavo sprendimą, leidžiantį praleisti kai kuriuos svarbius duomenis. Tačiau sąrašas yra tik rekomendacinio pobūdžio. Valstybinės bibliografijos tarnybos gali pačios nuspręsti, kokius elementus naudoti, kokių galima atsisakyti.

Kadangi valstybinės bibliografijos bibliografiniai įrašai yra baziniai informacijos masyvams bibliotekose, informacijos tarnybose ir t. t. kurti, darbo sąnaudos atsi-
pirks dėl sąnaudų įrašams perdirbti bibliografuojančiose įstaigose sumažėjimo, ypač tobulinant jų skyrius specifinės medžiagos rūšims.

Tyrimo rezultatų taikymas plečiamas ir autoritetiniams įrašams. 1999 metais IFLA sudaryta speciali darbo grupė (FRANAR). Jai vadovauja Prancūzijos nacionalinės bibliotekos specialistė F. Bourdon. Grupės prioritetiniai uždaviniai: nustatyti funkcinis reikalavimus autoritetiniam įrašui; ištirti ISADN įvedimo galimybes, jo galimą struktūrą; palaikyti ryšius su INDECS, ICA/CDS, ISO TC 46, CERL ir kt. Darbo pradžioje grupė rengė domėjimosi objektų santykių modelį, bibliografijos rodyklę.

Tyrimo rezultatai yra svarbūs rengiant valstybines katalogavimo taisykles. Valstybinės bibliografijos tarnyboms jie padeda peržiūrėti savo sprendimus, susijusius su bibliografinių įrašų kaupimu, jų išsamumu, keitimusi jais. Valstybinės bibliografijos tarnyboms dabar iškilo uždavinys išnagrinėti, kaip jų bibliografiniai įrašai atitinka bazinį lygmenį. Tyrimo autoriai tikisi, kad valstybinių katalogavimo taisyklių autoriai atsižvelgs į tyrimo rezultatus ir vykdys rekomendacijas. Užmegzti ryšiai su AACR2 ir RAK peržiūretojais. Atsižvelgdami į tyrimo rezultatus ir jo trūkumus Rusijos katalogavimo teoretikai ir praktikai jau sudarė konkrečią Rusijos bibliografinio aprašo taisyklių programą. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras katalogavimo taisyklių rengimą pradėjo senųjų (antikvarinių) monografinių leidinių katalogavimo taisyklėmis. Tikėsimės, kad jų autoriams „Funkciniai reikalavimai bibliografiniam įrašui“ padiktuos ne vieną svarbų sprendimą.

1998 metais IFLA nusprendė, kad būtina iš tyrimo rezultatų pozicijų peržiūrėti ISBD. Pirmiausia peržiūrimi tie elementai, kurie ISBD nurodyti kaip privalomieji, o tyrime – kaip neprivalomi. Pradėta nuo ISBD (M). Nuspręsta peržiūrėtą išleisti ir padaryti laisvai prieinamą per internetą. Peržiūrimi taip pat ir ISBD (S), ISBD (CM), vėliau – kiti. Atliktas darbas leis užbaigti glausto ISBD sukūrimo projektą, kurį buvo atidėjęs Katalogavimo sekcijos Nuolatinis komitetas.

Tyrimo rezultatai atkreipė ir Bibliotekų automatizavimo Europos grupės (ELAG) dėmesį [8]. Ji juos išnagrinėjo paieškos funkcinių galimybių didinimo požiūriu. Buvo prieita prie išvados, kad pagrindinė parengto modelio nauda yra aiškesnis bibliografinių duomenų išdėstymas. Tai svarbu ir vartotojams, ir bibliotekos darbuotojams. Tyrimo rezultatai leidžia išplėsti navigacines OPAC galimybes. Grupės nuo-

mone, supaprastintas katalogas leis vartotojui, jei to pageidauja, peržiūrėti tik kūrinius arba tik intelektualinę ar meninę realizaciją, o ne gausybę fizinių kūrinio įkūnijimų. Kalbama apie hierarchinį katalogą, kuris sudarys galimybę gauti kompaktiškesnius „sąrašus“, sutrumpins vartotojo laiką iki pageidaujamo įrašo gavimo.

Parengtas modelis sudaro galimybes labiau integruoti informacijos priemones, t. y. sujungti bibliotekos katalogus su muziejų ir archyvų katalogais. Kartu informacijos vartotojams atsiveria geresnės informacinės galimybės.

Tyrimo rezultatų realizavimas išplės ir paskirstyto katalogavimo naudojimo galimybes, sudarys sąlygas geresniam darbo pasidalijimui tarp pasaulio bibliotekų. Manoma, kad galima „Books in print“ lengviau sujungti su suvestiniais katalogais.

Tyrimo metodologija yra įdomi dėstymo prasme. Ji neutrali konkrečių katalogavimo taisyklių atžvilgiu. Ypač rekomenduojamas Danijos modelis [7]. Jį palaikė ir IFLA Katalogavimo sekcija. Danijos karališkosios bibliotekininkystės ir informacijos mokyklos dėstytojų nuomone, katalogavimo kurse funkciniai reikalavimai bibliografiniam įrašui tinka dėl to, kad jie sutelkia dėmesį į bibliografinį įrašą, o ne į katalogą. Jie orientuoti į informacijos vartotoją, vartojama dabartinė terminija ir metodologija. Šioje mokykloje studentai supažindinami su įvairiomis valstybinėmis katalogavimo taisyklėmis. Jie analizuoja, kaip pateikiami ir naudojami įvairių tipų medžiagos duomenys. Informacijos vartotojo uždaviniai pateikiami ir svarstomi vartojant informacijos paieškos proceso terminius.

Tarptautiniame kontekste iškilu būtinybė tobulinti katalogavimo dėstymą Lietuvos aukštosiose mokyklose. „Bibliografijos metodikos“ ir „Informacijos tvarkybos ir ieškos“ kursuose aptartą modelį būtina įvesti kaip teorinį ir metodologinį pamatą. Tai sudarys realią galimybę garantuoti tinkamą jų teorinį lygį ir bent iš dalies suartėti su „Bibliografijos teorijos“ disciplina.

Taigi tyrimas aiškiai parodė, kad bibliografinis įrašas yra sudėtingas modelis. Jame pavyko atsižvelgti į kūrinio turinio ir jo formos ypatybes. Pateiktasis modelis skiriamas dideliame bibliografinių duomenų bazių vartotojų skaičiui. Jis aprėpia kūrinių ir materialių laikmenų įvairovę, kuri susiklostė dabartinėmis sąlygomis. Jame pateiktas būtinų bibliografinio įrašo elementų valstybinės bibliografijos lygmeniu sąrašas leis pagerinti bibliografinių įrašų kokybę, užtikrintų pakankamą duomenų išsamumą.

Šiandien specialistai kalba apie modelio galimybių išplėtimą ir jo tobulinimo, užbaigtumo svarbą. Neabejojama, kad teorinė naujojo bibliografinio modelio struktūra turi būti plėtojama. Imamasi priemonių, kurios užtikrintų koordinuotą modelio tobulinimą. Dėl to gerės bibliografinio įrašo kokybė, bus garantuotas duomenų išsamumas.

Funkciniai reikalavimai padės tolesniam standartizavimui bibliografijos srityje. Šiuo metu jie yra savotiškas standartas, pagal kurį vertintinos valstybinės katalogavimo taisyklės.

Galima tvirtinti, kad IFLA Katalogavimo sekcijos teiginys, jog funkcinių reikalavimų bibliografiniam įrašui plėtotė, naujų standartų parengimas jų pagrindu reikš naują požiūrį į „bibliografijos visatą“, jau pildosi.

[teikta 2001 m. gruodžio mėn.]

NUORODOS

1. *Anglų-lietuvių kalbų žodynas*. T. 1. Vilnius, 1992, p. 290.
2. BYRUM, John D.; and MADISON, Olivia M.A. *Reflections on the goals, concepts and recommendations of the IFLA Study on Functional Requirements of Bibliographic Records* [interaktyvus]. B. v., 2000 [žiūrėta 2001 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <austlit.lib.adfa.edu.au:7777/RandomNotes/frbr-ref.html>
3. *Functional requirements for bibliographic records: draft report for world-wide review: recommended by IFLA Study Group...* Frankfurt am Main, 1996. 115 p.
4. *Functional requirements for bibliographic records: final report*. München: K.G. Saur, 1998. VIII, 136 p. UBCIM publications. New series. Vol. 19.
5. MADISON, Olivia M. A. IFLA funkcinių reikalavimų bibliografiniams įrašams tyrimas. Iš anglų k. vertė L. Slavinskienė. Iš *Bibliografija*'97. Vilnius, 1999, p. 80–84.
6. *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October 1961*. Annotated ed. With commentary and examples by Eva Verona... London: IFLA Committee on cataloguing, 1971. XVIII, 119 p.
7. STRUNCK, Kirsten. About the use of „Functional Requirements for Bibliographic Records“ in teaching cataloguing. *IFLA 1999 Bangkok Conference Proceedings*, code number: 1089-131-E.
8. User benefits from a new bibliographic model: follow-up of the IFLA Functional Requirements Study. *International cataloguing and bibliographic control*, 1999, vol. 28, no. 3, p. 80–81.
9. БАХТУРИНА, Тамара Александровна. Исследование ИФЛА „Функциональные требования к библиографическим записям“ и его влияние на современную каталогизационную терминологию [interaktyvus]. *Научные и технические библиотеки*, 1999, № 11. Prieiga per internetą: <http://gpntb.ru/t/tu/win/ntb99/11/f11_02.html>
10. СМИРНОВА, М. Н.; и ШЕРШОВА, А. В. *Российские правила библиографического описания и функциональные требования к библиографической записи* [interaktyvus]. [Москва]: Российская государственная библиотека, 1998. Prieiga per internetą: <http://www.rsl.ru/news/pr_catal/Smirnovas.htm>

**IFLA STUDY ON FUNCTIONAL REQUIREMENTS
OF BIBLIOGRAPHIC RECORDS AND ITS SIGNIFICANCE
FOR THE NATIONAL BIBLIOGRAPHIC SERVICES AND CATALOGUERS**

OSVALDAS JANONIS

Abstract

The introduction to the article gives an account of the international co-operation in the sphere of cataloguing since 1954. At present one of the most important problems is the price of the cataloguing process. The creation of a full bibliographic record by the national bibliographic services is an expensive activity. Therefore the idea of its simplification came into being. The attention was focused on the functionality of a bibliographic record. IFLA has organised a special research of this problem. The main goal of the article is to analyse the organisation and the results of the study from the point of view of its significance for national bibliographic services, cataloguers, and teachers of cataloguing disciplines.

The author has arrived to the following conclusions:

the model provided by the study demonstrates that a bibliographic description is a complex system;

the model includes the variety of works and information carriers;

it embraces the variety of needs of a wide range of information users;

the results will enhance theoretisation of cataloguing science and corresponding disciplines;

the results of the study are significant for bibliographic practice;

they will influence the preparation and revision of the national cataloguing rules and further development of the international standards of bibliographic description;

the study is interesting from the point of view of enriching the functional possibilities and shortening the time of bibliographic search;

the implementation of the results will mean the improvement of the quality of a bibliographic description and will ensure the provision of full data.

The Centre of National Bibliography and Book Science has a task to analyse how their bibliographic descriptions fit with the basic level of national bibliographic description and to take the results of the study into account while preparing the national rules of cataloguing. The author thinks that the experience of the Royal School of Library and Information Studies in Denmark accumulated during research process for the IFLA study has to be taken into account by Vilnius and Klaipėda universities that educate librarians in Lithuania.